

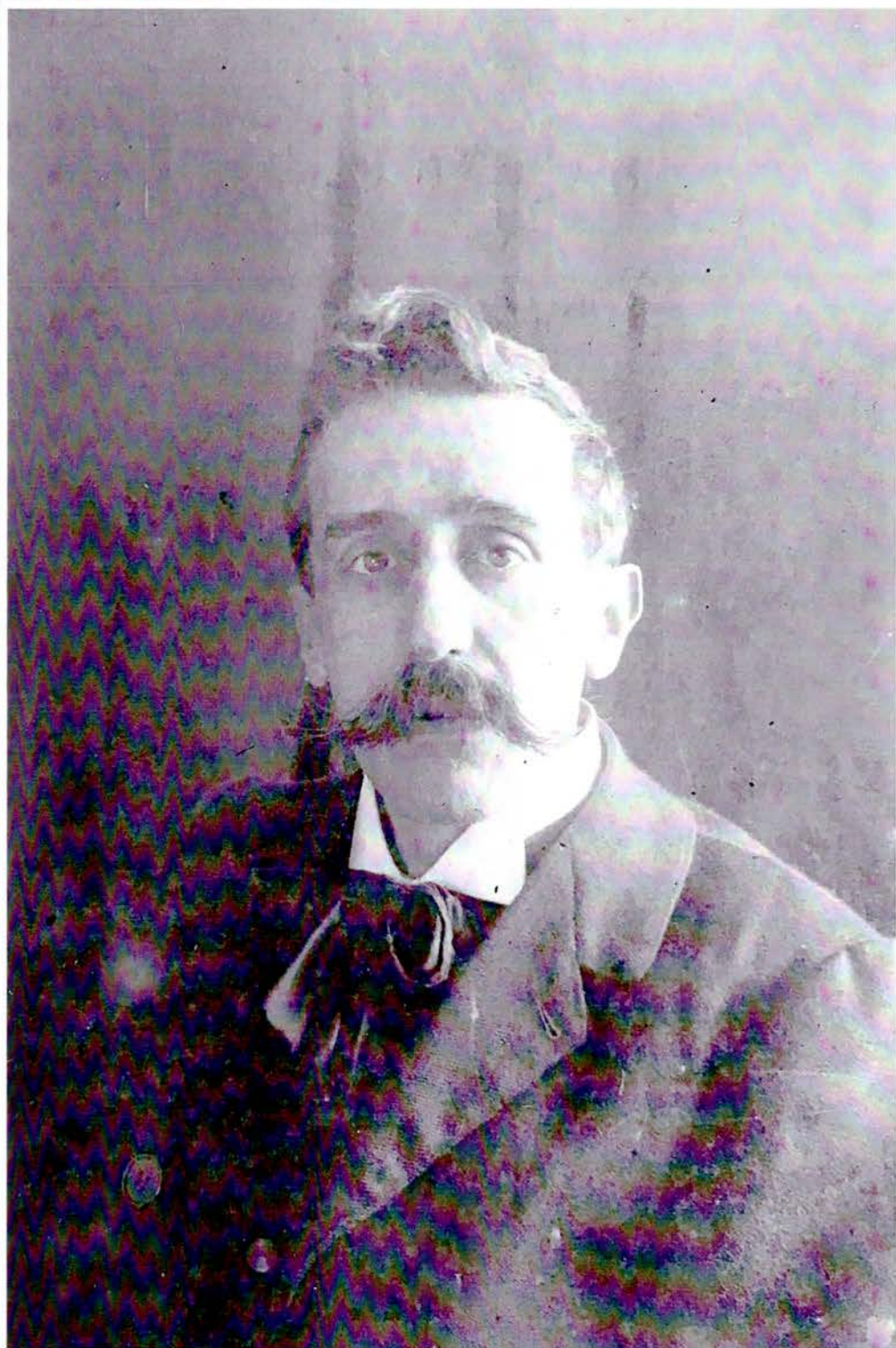

Fig. 1. Antoni M. Penya. Fotografia procedent de l'epistolari de M. Antònia Salvà (Biblioteca Lluís Alemany, Palma).

CANSONS POPULARS MALLORQUINES (1896) D'ANTONI M. PENYA:
RECERCA I DIVULGACIÓ DEL CANÇONER POPULAR A LES ACABALLES
DEL SEGLE XIX

Josep Nicolau Perelló
Universitat de les Illes Balears

1. Introducció

Fins fa poc temps teníem poques dades sobre la figura i l'obra de l'intel·lectual mallorquí Antoni M. Penya i encara menys de les seves obres de folklore. Penya era una persona formada en humanitats i amb estudis d'arxivística que va dur a terme una estimable recerca folklòrica que havia romàs en l'oblit. Concretament, el 1894 fou l'encarregat de fer el treball de camp d'on sorgiria el volum *Rondalles de Mallorca*,¹ publicat el 1895 a Alemanya per l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria-Toscana. L'any següent, Penya va publicar *motu proprio* i en format col·leccionable un recull de gairebé mil gloses a la revista *El Áncora*, titulat *Cançons populars mallorquines* (1896).

L'obra comença amb un pròleg de plantejaments romàntics que lliga plenament amb les idees de la Renaixença. La informació contextual que presenta el volum és escassa: no hi apareix cap dada més enllà de les cançons i algun peu de pàgina molt breu on l'autor explica algun mot o una variant. De les gloses que aporta no en coneixem ni els informants ni els llocs on foren recollides. Emperò sí que sabem que el volum és el resultat d'una tria i que, a més, Penya va consultar reculls de poesies populars de companys seus, com el de l'escriptora Maria Antònia Salvà. La importància d'aquest cançoner rau en el nombre i en la qualitat de les composicions i, en segon lloc, per ser un dels primers reculls publicats de gloses de Mallorca. Per tot això, *Cançons populars mallorquines*, d'Antoni M. Penya, és una obra que mereix ésser posada en valor i que cal reivindicar conjuntament amb la figura de l'autor.

2. Antoni M. Penya, polígraf

Antoni M. Penya i Gelabert (Palma, 1863-1948) (Fig. 1) fou poeta, arxiver i professor i fill de l'escriptor Pere d'Alcàntara Penya (Palma, 1823-1906) i d'Antònia Gelabert Bordoy (Felanitx, ?-Palma, 1880).² Estudià Filosofia i Lletres a Barcelo-

1 El 2021 la doctora Caterina Valriu va realitzar un estudi sobre els materials no publicats al volum de 1895. Per a més informació vegeu: *El corpus de rondalles de Mallorca d'Antoni M. Penya i l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria-Toscana: edició, catalogació i estudi* (2021), de Caterina Valriu Llinàs, tesi de doctorat, i el volum posterior *Les rondalles que l'Arxiduc no va publicar* (Valriu 2022).

2 Les aportacions parteixen del quadern de memòries de l'autor, que es troba en el fons de la família Penya a Can Bordils: PAP PD 15/18 (Document 2).

na i de ben jove –amb sols devuit anys– publicà el seu primer poema a la revista *L'Ignorància*, dirigida pel seu pare. A més, va dur a terme una important recerca de materials narratius populars l'any 1894. Del resultat d'aquella breu eixida per Mallorca, amb la voluntat de recopilar rondalles per l'ordre de l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria-Toscana, en sorgí el volum *Rondayes de Mallorca* (1895). En el quadern de camp, que es conserva a l'Arxiu Municipal de Palma, Can Bordils, hi podem trobar nombroses anotacions de la seva tasca i d'alguns materials –que no eren rondalles– que els informants li contaven o explicaven. Per exemple, hi apuntà informants, direccions, intermediaris i, també, alguna cançó breu.

L'any següent, el 1896, publicà un petit volum de cançons curtes –gloses d'entre 4 i 5 versos– a la revista *El Àncora* amb algunes de les cançons arrellegades dos anys abans durant la recerca folklòrica. El 1903 va publicar conjuntament amb Mn. Ildefons Rul·lan³ la tercera obra, i darrera, de temàtica folklòrica, *Filología de Calendario*, un glossari sobre termes del calendari amb un important contingut filològic i etnopoètic, ja que relaciona els termes referits al temps meteorològic i al calendari (*calendario, dia, luna...*) amb endevinalles, parèmies i cançons que contenen la paraula que volen descriure.

La figura d'Antoni M. Peña no havia estat mai objecte d'estudi per la manca de documentació. Concretament, fou a partir de la troballa dels materials inèdits que no havien estat publicats en el llibre *Rondayes de Mallorca* (1895) i el posterior estudi que se'n va fer, titulat *Les rondalles que l'Arxiduc no va publicar* (Valriu 2022) que es començà a reivindicar la seva figura.

3. Cançons populars mallorquines (1896), d'Antoni M. Peña⁴

Pel que fa al volum de cançons, cal dir que inclou nou-centes vuitanta-vuit composicions i consta de la portada, del pròleg de tres pàgines, de cent seixanta-tres pàgines de gloses, i la taula de continguts final. Les cançons estan distribuïdes per ordre alfabètic segons la lletra inicial, que s'empra de referència pels capítols (A, B...), però dins d'aquests podem observar com l'ordre no es correspon sempre amb l'abecedari perquè conté algunes errades amb les segones i terceres lletres. En general, el nombre de gloses per pàgina és de set, sempre que no hi hagi notes al peu o sigui l'inici o el final d'un apartat. Les gloses no estan numerades,

3 Mossèn Ildefons Rul·lan i Declara (Palma, 1856-1911) és conegut sobretot per ser el traductor de l'edició malloquina del Quixot, *L'enginyós hidalgo Don Quixote de la Mancha* (1905-1906). Llicenciat en Filologia, com a estudiós de la llengua es dedicà sobretot a l'ortografia i a la gramàtica de la llengua i especialment, a la paremiologia comparada. La seva visió sobre la traducció i la paremiologia és interessant i destacable: «Tocant en aquest punt, mos hem de contentar en que sa lectura de don Quixote traduït, fasse en es qui el lletjeixen, sa impressió general que produeix en es qui l'enten en castellá, y ab això sa contenta, sense cercar filigranas de llenguatge, ni punts de sintaxis escapats, ni òssos en es lléu» (Rul·lan 2005 [1906] i: vii).

4 He mantingut totes les citacions amb ortografia prefabriana, l'original de la publicació.

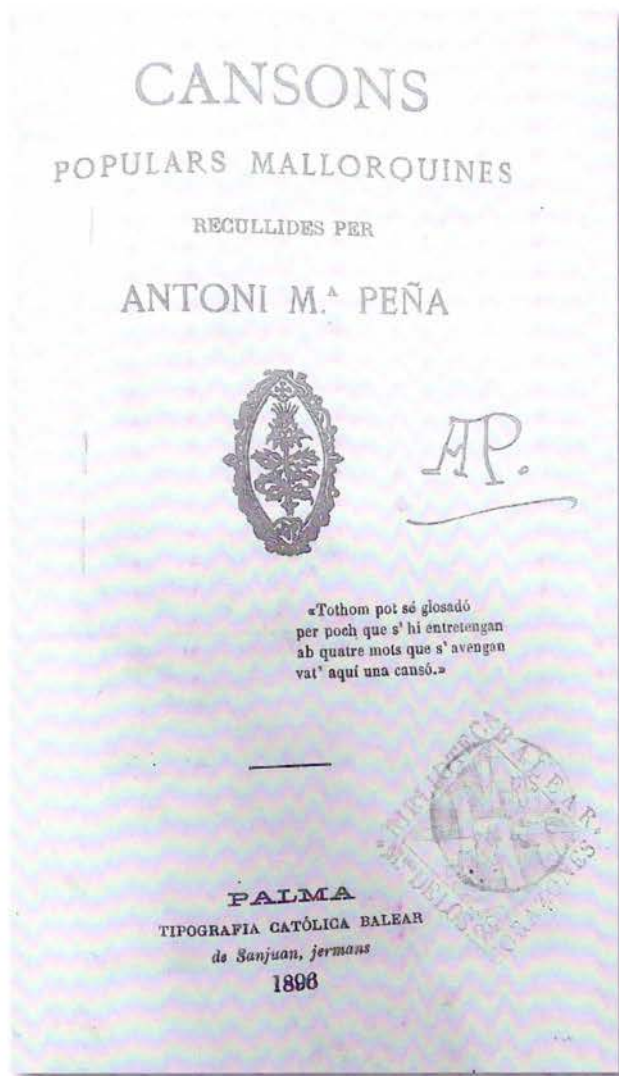

Fig. 2. Portada interior del volum *Cançons populars mallorquines* (1896) conservat a la Biblioteca Balear, amb l'exlibris i les inicials de l'autor.

no se n'especifica l'informant, ni tampoc el lloc on fou recopilada o qui va ser el recopilador. Aquesta informació hauria estat valuosa si tenim en compte que moltes procedeixen d'altres col·leccions, com veurem. En el cas de les variants i les anotacions de l'autor, es reproduïxen al peu de pàgina i no al final, fet que en facilita la consulta (Fig. 2).

L'obra comença amb una petita glosa que encapçala el document: «Tothom pot sé glosadó / per poch que s'hi entretengan, / ab quatre mots que s'avengan, / vat' aquí una cansó» (Penya 1896: II). A continuació, hi trobam un petit pròleg, amb un rerefons romàntic, on l'autor remarca que els pagesos són bons coneixedors de la poesia oral. En concret escriu: «Allá hon hi ha un tay de segadós ó un estol de cullidores allá sa poesia populá ab tota sa seua senzillès i naturalitat vessa per tot arreu y tan ufanosa que seria mal de fe posarli grifó» (1896: III).

A continuació, presenta alguns dels principals gèneres cançonístics: la codoлада, les gloses i les cançons (diferents de les gloses i, per Penya, la forma més comuna). En aquest sentit, és important la referència que emprà Penya per a distingir les unes de les altres, quan, mètricament, són iguals. La citació és la següent: «que per ses circumstancies especials en qu' están fetes, porque s'entengan bé, han d'anà acompanyades d'una mica d'explicació ó també ses que son respostes á altres gloses dites abans» (1896: IV). A més, tant de les gloses com de les codoладas explica que hi ha algunes col·leccions inèdites i algunes poques de publicades, però no n'aporta cap altra dada.

Tot seguit, dona les gràcies als col·laboradors del volum: el misser Antoni Font; el treballador de correus Miquel Palmer, i «la inspirada poetisa mallorquina Sreta. D.ª María Antonia Salvá» (Penya 1896: III-IV). Aquesta breu contribució de l'escriptora és una de les causes que augmenten el valor i la importància del recull. Dels altres dos personatges citats a l'obra, dissortadament no n'he pogut trobar cap dada. És important remarcar la visió que tenia Penya relativa a la recollida de materials, ja que el seu llibret és una contribució relativament humil –sense llevar-li cap mèrit– i per això considera necessària: «una colecció mes important y numerosa (no dich completa porque crech qu' arribarley á fé es imposible) seria á nès meu entendre de moltíssima importancia. Molt hi ha qu' espigolá dins aquest camp de sa llengo mallorquina» i dedica el treball a totes aquelles persones que «encare tenan una mica de gust per ses coses de sa patria» (1896: V). I, finalment, l'autor acaba el pròleg amb un prec a Déu perquè molts volguessin treballar en la recerca de «floretes de sa paraula» per a enaltir «sa nostre llengo tan hermosa com es nostro cel y ses nostres montanyas» (1896: V).

Una de les poques mostres que podria ésser exemple de les diferents mans del volum serien les primeres quatre gloses de la pàgina 88, on es pot observar l'escriptura de la paraula *cor* amb dues formes: *cor* i *có*. Així i tot, és impossible poder destriar les gloses segons l'autoria i als documents d'arxiu consultats tampoc se'n fa referència.

3.1. *El diari El Áncora*

El petit volum de gloses es publicà a *El Áncora: diario católico-popular con censura eclesiástica*, publicació de Mallorca que continuà la tasca d'*El Áncora: diario católico popular de las Islas Baleares*. El diari es publicà en diverses etapes entre el 1880 i el 1900 a causa d'algunes interrupcions provocades per la censura. Fou un diari molt senzill, ja que sols constava de quatre pàgines i estava dividit en columnes amb un apartat d'anuncis finals, entre els quals en podem trobar un de l'edició de les *Rondaies Malloquines d'en Jordi des Racó*, d'Antoni M. Alcover, que fa una crida als lectors per tal de subvencionar-ne l'edició. *El Áncora* era redactat majoritàriament en espanyol i el català es relegava a aspectes i contri-

bucions puntuals. Per altra banda, la ideologia principal que el regia era el catolicisme conservador. Cal dir que, a més, el diari era una de les principals fonts de propaganda del Bisbat de Mallorca.

Els estudiosos Díaz de Castro i Moll (1980: 202) descriuen els dos aspectes importants del diari:

- a) La gran quantitat de dades que s'hi publicaren i que actualment tenen rellevància històrica i serveixen per a contextualitzar l'època.
- b) La forta presència del clericalisme en la publicació i, per tant, de la ideologia catòlica militant.

Sobre l'edició del cançoner, cal dir que fou una de les primeres publicacions després d'una llarga etapa de censura de cinc anys, de 1890 a 1896. S'anuncià dia 19 de febrer de 1896 i es començà a publicar el 28 d'abril següent. Les publicacions, emperò, no sortiren en ordre en alguns casos, ja que hi podem trobar algunes errades en la cronologia i, a més, tampoc no es publicava diàriament.⁵ Normalment les pàgines s'editaven de quatre en quatre.

3.2. *El volum: materials*

Cançons populars mallorquines es pot consultar com a plagueta a diferents biblioteques de Mallorca. Per a esser més exactes, a les quatre biblioteques amb fons històrics més importants: la Biblioteca Bartomeu March, la Biblioteca Lluís Alemany, la Biblioteca Balear del Monestir de la Real i la Biblioteca Diocesana. Al Fons Penya de l'Arxiu de l'Ajuntament de Palma s'hi conserva també una edició del volum, però és una versió incompleta a la qual li falten moltes pàgines.

De les quatre versions completes, l'exemplar més destacable és el de la Biblioteca Balear perquè, segurament, fou l'exemplar que va pertànyer a Antoni M. Penya: està marcat amb el seu exlibris, una imatge i la signatura al final del document.⁶ A més, el valor més destacable l'aporten les notes manuscrites que Penya hi va incloure posteriorment. Hi trobam: correccions, anotacions, una glosa ratllada, algunes variants i, fins i tot, noves cançons. La més important la transcriu a la pàgina 52 i és la següent: «Es qui s'enamor massa / que pena passa señó: / jo que tenc sa meua amó / dins es piná des faró / des señó de sa Llapassa», que fa referència a la possessió de la família Salvà i on la poeta mallorquina, traductora de Mistral, hi passà llargues temporades. El segon escrit remarcable és a la darrera pàgina, a la 163. La darrera glosa de tot el document

⁵ Per exemple, el dia 6 de juliol no es publicà *Cançons* per la mort de Josep M. Quadrado i Nieto, i el darrer dia que s'edità (21 de juliol de 1896) es publicaren les pàgines 95-98, i el dia anterior (20 de juliol de 1896) les quatre darreres pàgines: la 163 i la taula de continguts.

⁶ La referència del volum és BB-2561.

està marcada amb un claudàtor, amb l'enumeració final a llaips (988) i el següent escrit: «sa derrera cansó es feta meua» i la corresponent signatura d'Antoni M. Peña. En aquest cas, l'autor aprofita per a incloure una glosa pròpia en un recull de cançons populars, probablement ho va fer com una mena de joc o rúbrica.

Un dels materials més valuosos en relació amb el cançoner és el pròleg manuscrit que es conserva a l'Arxiu Municipal de Palma, al Fons Peña (PAP PD 18/6 [Document 6]). És quasi complet –manquen els darrers paràgrafs– i es pot llegir sense gaires dificultats. Tampoc no podem dir que sigui un document molt aclaridor, ja que les parts corregides estan força ratllades i dificulten la lectura, però ens serveix com a document històric. A més, l'autor en dibuixà la portada, amb la glosa que havia d'encapçalar el document, un dibuix senzill que després serà una flor de card amb les inicials del seu nom i cognom que, posteriorment, també trobam en alguna de les seves cartes.

El segon document que caldria destacar és el quadernet de notes de l'any 1894, també del Fons Peña (PAP PD 15/18 [Document 4]). Durant el treball de camp de les rondalles Antoni M. va aconseguir reunir disset cançons i d'aquestes sols quatre les va incloure en la futura publicació. Aquest fet confirmaria que el volum és el resultat d'una tria, com explica Peña en el pròleg, i en conseqüència, part de les cançons recollides quedaren sense publicar.

3.3. Difusió del volum, l'interès de M. Antònia Salvà per la poesia popular i l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya

Poder analitzar la difusió que va tenir el cançoner és relativament complicat. Molt breument, podríem considerar que el cançoner de Peña era relativament conegut. Més enllà que *El Àncora* era una publicació important, amb el Bisbat al darrere i amb un públic ampli, sabem que el pare Rafel Ginard –qui anys més tard seria l'autor dels quatre extensos volums del *Cançoner Popular de Mallorca*– en tenia una còpia manuscrita que actualment es troba a l'Arxiu de la Fundació Mallorca Literària,⁷ juntament amb una altra còpia manuscrita de *Flors sempre vives*, un extens recull de Mn. Cosme Bauzá. Per tant, sabem que el pare Ginard tenia constància de l'existència d'aquests dos cançoners.

Per altra banda, el fet que se'n conservin cinc edicions completes demostra també que va tenir un bon tiratge i que alguns autors el varen incorporar a seva la biblioteca personal. Fins i tot, com era de preveure, ens consta que Antoni M. Peña també s'encarregà de la distribució del seu volum. Els dos personatges amb qui mantingué correspondència sobre el llibre i que he pogut documentar són l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria-Toscana i l'escriptora M. Antònia Salvà, amb la carta que confirma la cessió de materials de la poeta al nostre autor.

⁷ La referència és Arxiu Mallorca Literària [Fons pare Rafel Ginard]: DEF 41-10.

A la primera, Penya li envia a l'Arxiduc Lluís Salvador un exemplar del recull de cançons, mig any després del final de la publicació, i aporta algunes dades interessants (ALLS 221-20):

Á S. A. I. y R. el Ilmo Sr Archiduque de Austria Luis Salvador
Palma 12 Enero de 1897

Muy sr mío de toda consideración: Le envié una colección de Cançons populares de Mallorca que coleccioné y se publicaron en forma de folletín en un periódico local. Ese es el motivo porque el tomo está muy mal impreso y con mal papel pues tuve que recogerlo no por no así como se iban publicando. Por ello le suplico no mire lo malo de la edición y sí mi deseo de que no faltara a V. A. tan aficionado a lo de nuestra hermosa tierra, esa colección sencilla de cançons.

Saludándole afectuosamente, dándole la bienvenida y con recuerdos de mi sr. Padre se repite de V. A. siempre afmo. s. s. q. b. s. m.
Antonio Ma Peña

Amb Maria Antònia Salvà la carta no és tan directa, entenem que és la resposta a una altra carta sobre un volum de poesia de Penya que no he pogut documentar. L'autor agraeix a la poeta els bons comentaris cap a la seva persona, però també «las muchas atenciones que ha tenido conmigo, ya enviándome *cançons*, ya copiándome su bellísima poesia» (E-MAS-C-24 [Carp.-132-175] Doc. 2), fet que confirmaria la contribució de Salvà a les *Cançons populars mallorquines*:⁸

Srita Da Mª Antonia Salvà

Distinguida amiga de toda consideración y respeto: Aunque mañana por la tarde, Dios mediante, tendré el gusto de venir a su casa por invitación de su hermano Francisco, que agradezco infinitamente, sin embargo, no paso hoy sin contestar a su grata que he recibido esta noche; pues en ella me dice V. tantas buenas cosas al hablarme de mi tomito de poesías, que me confunde.

La verdad, yo no sé que contestar ni tanto elogio; solo puedo manifestar a V. al agradecer extraordinariamente y con todo mi corazon el buen concepto que de mis pobres versos ha formado, que no puedo dejar de hacer lo que me suplica y que al enviarle mi libro no he hecho mas que corresponder, aunque no como V. se merece, a las muchas atenciones que ha tenido conmigo, ya enviándome *cançons*, ya copiándome su bellísima poesia, ya enviando mi soneto a Gijón, etc. etc.

Le doy millones de gracias, pues, por su carta de hoy, una nueva prueba de su gran bondad y créame V. su verdadero amigo, su entusiasta admirador y su agradecidísimo y respetuoso s.s. q.s.p.l.

Antonio Mª Peña
27 de maig de 1896

⁸ El subratllat de la paraula *cançons* és de l'original.

Una altra mostra, i la darrera que he pogut documentar és que *Cançons populars mallorquines* d'Antoni M. Penya és una de les obres que el pare Josep Massot i Muntaner va incloure a «Bibliografia de la cançó popular mallorquina» publicada a la revista *Randa* (Massot 1981) i, per tant, es tenia constància del document.

Sabem que Maria A. Salvà s'interessà des de ben petita per la poesia oral. Així ho explica a *Entre el record i l'enyorança*: «la meva afició als versos i al cançoneig, casi bé es podria dir que és en mi innata. La meva dida –una jove i robusta camperola, “Flauta” de sobrenom, per qui jo no tenia defecte– acostumava dir que, quan me deslletà, ja sabia un enfilall de cançons» (Salvà 1955: 7). Tant Massot (1993) com Corbera (2020: 17-18) parlen dels inicis de la poeta com a recol·lectora de cançons, com a conseqüència de la visita de Baltasar Samper i Ramon Casas a la possessió de sa Llapassa l'estiu de 1925 per tal de recollir cançons populars per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (OCPC). Sobretot s'havia comentat la poca predisposició de Salvà davant aquest tipus de materials, perquè considerava que ja era massa tard, que s'havien perdut. Coneguda és aquella carta que des de l'OCPC enviaren a una autora abans de la primera missió a Mallorca el 1924 i que Massot (1999: 295-296) atribueix a Salvà: «els qui les cantaven, les belles tonades de la terra, són morts, i jo mateixa n'estic al marge, avui, de totes aquestes coses. Per sort, alguns entusiastes arribaren a temps de fer, encara, la replega... Mes ara tot això se'n va, com dic; i la replega *directa* crec que ha d'ésser més difícil que ho sembla».

Per tant, *Cançons populars mallorquines*, publicat el 1896, quan Salvà tenia sols vint-i-sis anys, seria el primer testimoni directe de la tasca de Salvà com a recol·lectora de cançons. Amb els anys, emperò, la poeta hauria perdut l'esperança de recollir les cançons directament de l'oralitat i, el 1924, amb cinquanta-quatre anys, amb un cert pessimisme, considerava que la tasca dels recerca-dors tenia poques possibilitats de donar fruit.

Sobre l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, no he pogut aconseguir cap testimoni directe per a lligar les dues obres o alguns dels caçadors de cançons amb la figura d'Antoni M. Penya. És bastant probable que els autors coneguessin l'obra de Penya, encara que fos quasi trenta anys anteriors al projecte impulsat per Rafael Patxot, que es va desenvolupar entre 1922 i 1936.

Amb la consulta de l'epistolari de Penya i Salvà, que consta de més de cent documents, en cap moment es comenta la visita dels *caçadors de cançons* durant l'estiu de 1925. També caldria demanar-se que si Salvà col·laborà de manera notable en l'obra de Penya, davant la recerca de Samper i Casas, no els hauria parlat de l'existència de la publicació? En aquest sentit, cal tenir en compte que el cançoner de Penya no conté cap melodia, únicament es consignen les lletres de les cançons. En canvi, les melodies eren materials fonamentals per als folkloristes que treballaven en l'OCPC. Potser aquesta mancança fos el motiu de no

vincular l'existència de les gloses de Penya al projecte de l'OCPC. Els materials que va recollir Salvà abans de 1896, són els mateixos o similars a aquells que va cedir o dictar a l'OCPC? Per a poder resoldre aquesta pregunta hauria de revisar els materials conservats de l'OCPC amb el cançoner i comparar-los amb el cançoner de Penya, tasca senzilla, però que necessita temps.

4. Conclusió

La figura d'Antoni M. Penya encara té pendants diversos estudis sobre la seva vida i obra. *Cançons populars mallorquines* (1896) és la seva segona obra de contingut folklòric i conté aproximadament mil gloses de gran qualitat literària, atès que són el resultat d'una tria. No tenim cap dada que ens indiqui que Penya fes cap treball de camp exhaustiu, més enllà del de 1984 a la recerca de rondalles, però sí que va poder consultar altres reculls d'alguns amics com la poeta M. Antònia Salvà. En aquest cas, el breu recull de Penya seria la primera mostra de Salvà com a recol·lectora de cançons. De la recepció del volum per part del públic, en puc aportar poques dades, sols algunes suposicions sobre la seva transcendència, ja que el trobam en fons i arxius importants, com el del pare Rafel Ginard. Seria adient aprofundir en la comparació dels materials, entre el cançoner Penya i els recollits a Lluçmajor a la possessió de M. Antònia Salvà durant les visites de 1925 per part dels missioners de l'OCPC, però caldria dedicar-hi temps i potser tampoc arribaríem a unes conclusions clares. En tot cas, això hauria de ser objecte d'un altre estudi.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARXIDUC LLUÍS SALVADOR (1895): *Rondalles de Mallorca*, Wirzburg, Leo Woerl.
- CORBERA, Amadeu (2020): «Dues dones recol·lectores de cançons: la relació entre Maria Antònia Salvà i Palmira Jaquetti», dins Bàrbara DURAN (ed.), *Vint segles de Música a Manacor: Cicle de conferències de l'Escola Municipal de Mallorquí*, Manacor, Escola Municipal de Mallorquí, p. 17-28.
- DÍAZ, Francisco José; MOLL, Isabel (1980): «El periodismo integrista: El Áncora, Palma de Mallorca (1880-1900)», *Mayurqa: revista del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts*, núm. 19 (1979-1980), p. 189-203.
- MASSOT, Josep (1981): «Bibliografia de la cançó popular malloquina», *Randa*, núm. 12 (1981), p. 223-235.
- (1993): «Maria-Antònia Salvà, col·lectora de cançons populars i traductora de *Mistral*», *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 85-109.
- (1999): «L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i les Illes Balears», *Semblances i comentaris*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 287-326.

- PENYA, Antoni (1986): *Cansons populars mallorquines*, Palma, Tipografia Catòlica Balear de Sanjuan, germans.
- PENYA, Antoni; RUL·LAN, Ildefons (1903): *Filología de Calendario*, Felanitx, Impremta de Bartomeu Reus.
- RUL·LAN, Ildefons (1906): *L'enginyós hidalgo don Quixote de la Mancha*, Felanitx, Impremta Bartomeu Tous [Ed. facsímil, Palma, José J. Olañeta, 2005].
- SALVÀ, Maria Antònia (1955): *Entre el record i l'enyorança*, Palma, Moll.
- VALRIU, Caterina (2022): *Les rondalles que l'Arxiduc no va publicar*, València, Galés.

ARXIUS CONSULTATS

- ARXIU DE L'AJUNTAMENT DE PALMA, «CAN BORDILS» (PALMA)
Fons Penya: Carpetes PAP PD 15/18 i PAP PD 18/6.
- ARXIU FUNDACIÓ MALLORCA LITERÀRIA (BISISSALEM)
Fons Rafel Ginard: DEF 41-10.
- ARXIU GENERAL DEL CONSELL INSULAR DE MALLORCA (PALMA)
Arxiu Arxiduc Lluís Salvador: ALLS 221-20.
- BIBLIOTECA LLUÍS ALEMANY (PALMA)
Fons Maria Antònia Salvà: E-MAS-C-24, carp.-132-175.